

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ КОНТРОЛЮ ЗА БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

Артем Самвелович САРУХАНЯН,

*аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ*

У сучасних умовах динамічного розвитку фінансового ринку та зростання глобальної взаємозалежності банківських систем питання ефективного контролю банківської діяльності набуває особливої ваги [1]. Банківська система є ключовим елементом економічної безпеки держави, адже забезпечує стабільність грошово-кредитної політики, акумулює та перерозподіляє фінансові ресурси, впливає на інвестиційну активність і рівень довіри громадян до фінансових інститутів [2]. Саме тому створення дієвого правового механізму контролю за діяльністю банківських установ, який би поєднував прозорість, законність і ефективність регуляторного впливу, є стратегічним завданням державного управління фінансовою системою України.

Актуальність теми зумовлена потребою вдосконалення правових та організаційних засад контролю банківської системи відповідно до сучасних викликів, зокрема, цифровізації фінансових послуг, посилення ризиків відмивання коштів, кіберзагроз та макрофінансової нестабільності. Важливою проблемою залишається недостатня координація між суб'єктами контролю, а саме, Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерством фінансів України та іншими органами, що призводить до фрагментації регуляторного середовища та зниження ефективності нагляду. Крім того, потребує вдосконалення нормативна база, яка визначає процедури банківського нагляду, порядок застосування заходів впливу та механізми захисту прав учасників фінансових відносин.

Отже, дослідження правових основ і організаційних засад контролю банківської системи України є вкрай важливим як у науковому, так і у практичному аспекті. Воно надасть змогу сформулювати системне бачення ролі держави у забезпеченні стабільності банківського сектору, визначити оптимальну модель взаємодії між органами контролю та виробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства у напрямі підвищення прозорості, ефективності й відповідальності у сфері банківського регулювання.

Контроль банківської системи є однією з фундаментальних функцій державного управління у фінансовій сфері, адже саме через ефективні механізми контролю забезпечується стабільність, надійність і прозорість банківських операцій [3]. Банки, виступаючи ключовими фінансовими посередниками, акумулюють кошти громадян і суб'єктів господарювання, тому їх діяльність безпосередньо впливає на рівень

фінансової безпеки держави [4]. У цьому контексті правові основи контролю за банківською діяльністю виступають системоутворюючим елементом, який визначає межі, форми та методи втручання держави у діяльність банків з метою дотримання законності, захисту інтересів вкладників і недопущення системних ризиків.

Правова база банківського контролю в Україні закріплена насамперед у Конституції України, Законі України «Про Національний банк України» [5], Законі України «Про банки і банківську діяльність» [6] та низці підзаконних актів Національного банку України. Ці нормативно-правові акти формують основу регуляторної архітектури, що визначає компетенцію органів нагляду, порядок проведення перевірок, вимоги до фінансової звітності, а також механізми реагування на порушення. Проте, незважаючи на достатню розвиненість законодавчого поля, практика свідчить про потребу його подальшого вдосконалення з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема принципів Базельського комітету з банківського нагляду.

Організаційна структура контролю банківської системи України побудована на поєднанні централізованого та функціонально розподіленого підходів. Центральне місце у цій системі займає Національний банк України, який здійснює ліцензування, нагляд, регулювання та моніторинг банківських установ. Його діяльність спрямована на забезпечення фінансової стабільності, підтримання платоспроможності банків та запобігання кризовим явищам у секторі. Поряд із цим, окремі контрольні функції реалізують Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (у сфері захисту вкладників), Міністерство фінансів України (у частині фіскальної політики) та Державна служба фінансового моніторингу України (у сфері протидії відмиванню коштів).

Ризикоорієнтований підхід передбачає концентрацію уваги регулятора на тих установах і операціях, які створюють найбільші загрози стабільності фінансової системи [7]. Його застосування надає змогу раціональніше розподіляти ресурси нагляду, підвищити точність оцінки ризиків і своєчасно виявляти проблемні банки. Його впровадження вимагає не лише зміни методології перевірок, але й розбудови сучасної аналітичної інфраструктури – автоматизованих систем збору, обробки та аналізу фінансових даних.

Організаційні засади контролю мають також включати належний рівень координації між органами нагляду. Для цього доцільно створити постійно діючий міжвідомчий комітет з банківської стабільності, який би об'єднував представників Національного банку, Фонду гарантування вкладів, Міністерства фінансів та фінансового моніторингу. Його функціями могли б стати спільна оцінка системних ризиків, обмін інформацією в реальному часі, розробка сценаріїв антикризового реагування та узгодження політик. Такий механізм відповідав би європейській практиці координації макро- і мікропруденційних заходів.

Значну увагу необхідно приділити також удосконаленню нормативної бази, що регламентує проведення перевірок, застосування

санкцій та порядок оскарження рішень регулятора. Прозорі процедури контролю і чітко визначені критерії відповідальності є важливою умовою підвищення довіри до регуляторних органів і формування стабільного правового середовища. Зокрема, доцільним є закріплення у законодавстві принципів пропорційності впливу, диференціації санкцій залежно від масштабів і системної значущості установи, а також механізмів внутрішнього перегляду рішень.

Особливого значення набуває цифровізація процесів контролю, впровадження технологій RegTech і SupTech, які забезпечують автоматизований збір звітності, аналітику у режимі реального часу та прогнозування ризиків. Використання таких інструментів не лише підвищує ефективність нагляду, але й створює передумови для переходу до моделі превентивного, а не реактивного контролю. У поєднанні з розвитком професійного потенціалу кадрів та вдосконаленням методології оцінки ризиків це надать змогу суттєво зміцнити інституційну спроможність регулятора.

Отже, слід зазначити, що ефективна система контролю банківської діяльності в Україні має базуватися на поєднанні правової визначеності, технологічної модернізації та інституційної взаємодії. Лише за умов узгодження правових і організаційних засад, дотримання міжнародних стандартів нагляду та посилення відповідальності суб'єктів фінансового ринку можна забезпечити стійкість банківської системи, підвищити довіру вкладників і створити передумови для сталого економічного розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Балянт Г., Прийдун А. Нормативно-правова основа функціонування банківських установ і напрямки її вдосконалення. *Українська наука: минуле сучасне, майбутнє*. 2010. Вип. 14–15. С. 3–21.
2. Буря Ю. М., Петрова А. В. Теоретико-правові аспекти виконання функцій банківського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11/2024. С. 159–163. doi: 10.32782/2524-0374/2024-11/35.
3. Береславська О. Трансформація банківських послуг в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 60. doi: 10.32782/2524-0072/2024-60-99.
4. Фурсова В., Фадєєва І., Гавриш Г. Вплив євроінтеграційних процесів на реформування банківської системи України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. doi: 10.32782/2524-0072/2021-24-5.
5. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III : станом на 08 травня 2024 р.
6. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV : станом на 19 квітня 2025 р.
7. Пономаренко В. С., Киркач С. М., Плєсқун І. В., Лозинская О. И. Ризик-орієнтований підхід у первинному фінансовому моніторингу банків. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2020. № 3(34). С. 42–52. doi: 10.18371/fcaptr.v3i34.215357.